

DRIEPAS

Verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo

Jaargang 27

nr.1

maart 2010

In dit nummer:

Pioniers der
geschiedenis
van de
Liemers:
A. van Dalen

In gesprek
met:
J. Spaan

Kwartierstaat
Th. H. Rutjes

Ken uw buurt:
Het Eiland

Een tragisch
ongeluk in
1859

www.hkdgl.nl

Inhoud Driepas maart 2010:

In dit nummer:

Inhoudsopgave 2

Bij de voorpagina 2

Voorwoord 3

Colofon 3

Pioniers der geschiedenis
van de Liemers 4

In dit nummer aandacht voor A.G. van Dalen, onderwijzer en heemkundige (1902-1987)

In gesprek met:
Jan Spaan uit Duiven 7

Kwartierstaat Theodorus Hermanus Rutjes 11

Ken uw buurt: Het Eiland 13

Een tragisch ongeval in 1859 17

Verenigingsnieuws 18

Jaarprogramma 22

Even voorstellen
K.B.O.-afdeling Groessen 24

Bij de voorpagina

Luchtfoto van Duiven (Zuid) rond 1992.

In dit nummer besteden we aandacht aan "Het Eiland" en het "Eilandplein".

De bovenkant van de foto is het westen, iets rechts van het midden ziet u de Heilweg. Aan de rechterkant in het midden is de rotonde Visserlaan / Burg. van Dorth tot Medlerstraat zichtbaar. De drie wegen aan de linkerkant van de foto zijn van boven naar beneden de Loostraat, Molenstraat en de Veldstraat. Op Het Eilandplein (middenop de foto) wordt nog volop gebouwd. In Duiven-Zuid(West) zijn de eerste wegen aangelegd en de eerste woningen aan de Saturnus/Neptunus zijn opgeleverd.

Foto: © Robas BV, Weesp.

Geachte leden, abonnees,

De ontwikkeling van Duiven heeft de laatste dertig jaar bepaald niet stil gestaan. In 1980 werd de Historische Kring opgericht en was de gemeente Duiven met zijn 10.000 inwoners geleidelijk gegroeid. Na de toewijzing als groeikern is er een stormachtige ontwikkeling en is het aantal inwoners gegroeid naar nu zo'n 25.500 personen. In 2010 is het het 30e jaar dat de Historische kring tracht u de historie van de kerkdorpen Duiven Groessen en Loo te laten beleven. Door de stormachtige ontwikkeling zijn er veel nieuwe inwoners uit andere gemeenten en zelfs uit andere landen in de gemeente Duiven komen wonen. Om deze inwoners wat meer van hun woonomgeving te laten genieten, willen we de historie van de nieuwe wijken in beeld brengen. We doen dit met de nieuwe serie "Ken uw buurt".

Zoals u op de voorpagina kunt zien starten we met een artikel over het Eiland. Ook is er weer een "in gesprek met" een inwoner van Duiven waarin wordt teruggekeken op tachtig jaar leven in onze gemeente.

Daarnaast gaan we verder met de uitbreiding van de website waarvan het aantal bezoekers per maand nog steeds toeneemt. Was november 2009 mede door het symposium de doorbraak naar meer dan 700 bezoekers, dan was het begin van 2010 met meer dan 800 bezoekers in januari een aardige verrassing die aanzet tot een verdere uitbreiding van onze site www.hkdgl.nl Een nieuwe actie zal "Wie is dit?" zijn, waarbij de werkgroep Beeld en Geluid elke week een foto zal plaatsen met een persoon of meerdere personen waarvan we de naam c.q. de namen willen weten. Op de website zullen voornamelijk foto's te zien zijn uit de periode van het 30-jarig bestaan van de Historische Kring die zijn gemaakt bij allerlei activiteiten zoals sportwedstrijden, kermissen, schuttersfeesten, intocht van Sinterklaas of een braderie t.b.v. de Duivenpost en waarvan we de gegevens willen vastleggen voor de toekomst. Een voorproefje van deze foto's kunt u reeds aanschouwen na de pauze van de jaarvergadering waar we een mooie gemêleerde serie beelden gepresenteerd krijgen. Zoals u ziet is er volop activiteit en als u wilt meedoen met een van onze werkgroepen komt u dan eens op een dinsdagavond naar onze locatie op het Eilandplein.

Wij wensen u veel leesplezier.

G. van Hunen

Voorzitter.

Driepas is een uitgave van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo en verschijnt drie of vier maal per jaar.

Losse nummers € 2,50.

Driepas is een begrip uit de bouwkunst: drie elkaar snijdende cirkels die samen een driehoek vormen, veelvuldig toegepast in gotische kerkvensters. In profane zin gebruikt als symbool voor de samenwerking van de kerkdorpen Duiven, Groessen en 't Loo.

Redactieadres:

*redactie@hkdgl.nl of
Eilandplein 302
6922 ER Duiven*

Redactie:

*K. van den Brink
F. Boekhorst
H. Degen
T. Kooy*

Bestuur:

bestuur@hkdgl.nl

Voorzitter:

G.H. van Hunen (0316-52 73 66)

Secretaris:

H. Degen (0316-26 18 48)

Penningmeester:

T. Kooy (0316 -26 70 99)

Rabobank 315407484

Postbank 4923697

Public Relations:

G.H. van Hunen

Lid:

Edith de Geest

Secretariaat:

*secretariaat@hkdgl.nl of
Eilandplein 302
6922 ER Duiven*

Oplage: 325 stuks

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost €13,00 per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap € 5,20 extra per jaar. Een abonnement op alleen de Driepas kost € 6,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven, Zevenaar en Westervoort betalen € 3,50 als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk voor 1 december van het lopende jaar. Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

Pioniers der geschiedenis van de Liemers (1)

A.G. van Dalen, onderwijzer en heemkundige (1902-1987)

Inleiding

In de periode 1965-1972 schreef Antoon van Dalen met enige regelmaat artikelen over de plaatselijke geschiedenis van Duiven, die hierna werden gepubliceerd in de 'huis aan huis' krant 'De Liemers Lantaern'. Meestal handelde het over havezaten of de daarmee verbonden (land)goederen, zoals 'Het Goed Rijnegge', 'Huis de Loowaard', 'Huis Magerhorst' en 'Rijswijck' enz. Een tweede geliefd thema bij deze auteur ging over kerkhistorische bijdragen. Enige tijd later werden deze onderwerpen gebundeld en verschenen in de bekende 'rode boekjesserie', uitgegeven door de toenmalige drukkerij/uitgeverij van Jot Akkermans uit Zevenaar (zie literatuurlijst hierna).

Als bijdrage voor 'Driepas', gaan we in dit artikel op zoek naar de achtergronden van deze heemkundige en proberen we tot een schets te komen van het leven en werken in een tijd dat er nog nauwelijks historische verenigingen of organisaties waren en de populariteit van de heemkunde nog in de kinderschoenen stond. We kunnen ons dan ook afvragen of wij Antoon van Dalen als 'gids' mogen zien in het proces van toenemende popularisering van de plaatselijke en regionale Liemerse en, in dit ene geval, Duivense historie?

Levensloop

Antonius (Toon) Gerardus van Dalen werd geboren op 1 november 1902 te Arnhem. Zijn ouders waren Gerardus van Dalen, timmerman-aannemer in Arnhem (Huissen 1867-Arnhem 1911) die in 1894 trouwde met Cornelia Nienhaus (Olst 1870-Arnhem 1945).

Antonius van Dalen trouwde op 29 juli 1949 met Hendrika Wilhelmina Snelders (1914-1973). Haar ouders waren Theodorus Alexander Snelders, metselaar (Westervoort 1871-Westervoort 1951), die op 7 juni 1900 trouwde met Johanna Wilhelmina Evers (Westervoort 1873-Westervoort 1941).

Antoon van Dalen en Hendrika Snelders hadden samen een zoon, Gerard Th.J.M. van Dalen, geboren in 1953 en een dochter, Johanna J.M., geboren in 1958. Antoon van Dalen overleed op 15 september 1987 in Doetinchem en werd in zijn zo geliefde Westervoort begraven.

Antoon van Dalen groeide op in Arnhem in een gezin van acht kinderen. In de jaren twintig schreef hij zich in aan de (openbare) kweekschool te Arnhem en werd in 1924 onderwijzer aan de r.k. jongensschool te Westervoort. Aan deze lagere school, die op 1 januari 1921 was omgedoopt in de St. Werenfridusschool, zou hij de langste tijd les geven aan de vierde en vijfde klas.

In het voorlaatste oorlogsjaar kwam ook Van Dalen in de greep van de Arbeitseinsatz, de gedwongen

inschakeling in de Duitse oorlogseconomie. Hij dook onder in de Betuwe tot aan de bevrijding in het voorjaar van 1945. Vanaf de periode dat hij in Westervoort woonde, was hij enige tijd 'in betrekking' bij de familie Snelders in Westervoort waar hij zijn toekomstige vrouw, Hendrika Snelders, zou leren kennen. Een hartkwaal leidde eind jaren vijftig tot een vervroegd uittreden uit het lager onderwijs. Beginjaren zestig van de twintigste eeuw verhuisde de familie Van Dalen naar Rheden. Na het overlijden van zijn echtgenote in 1973 trok Toon van Dalen negen jaar later naar Bergh, een overweging die samenhang met zijn contacten die voortkwamen uit het werken aan een publicatie over deze gemeente, de publicatie Bergh, Heren, Land en Volk (1979). Al eerder is Van Dalen beschreven als een ouderwetse schoolmeester die belangstelling toonde en hulpvaardig was voor ieder kind, maar zich soms liet gelden door gebruik te maken van het 'Spaanse rietje' een toen nog geoorloofd middel tot kastijding en opvoeding. Na pensionering van schoolhoofd De Theije aan de school waar Van Dalen werkte, solliciteerde deze naar die positie. De toenmalige pastoor Kamerbeek lag echter dwars en gaf de voorkeur aan een gehuwde kandidaat die kostwinner was.

Diverse werken van A.G. van Dalen.

Van Dalen's werken

Tijdens zijn werk in het lager onderwijs publiceerde Van Dalen af en toe een artikel over lokale en regionale wetenswaardigheden, in de context van de vaderlandse geschiedenis, want dat was voor hem vertrouwd terrein na zijn onderwijzersopleiding. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat zijn eerste artikel in 1939 in de regionale krant 'De Post' als titel meekreeg: 'n Bezoek aan de oude kerk te Westervoort'.

De belangstelling voor gebeurtenissen in de Liemers, het gebied tussen Rijn, Oude IJssel, IJssel en de grens met Duitsland, nam in zijn publicaties een centrale plaats in. Daarnaast toonde hij een meer dan gemiddelde belangstelling voor het oude graafschap Bergh, waardoor hij later mede-oprich-

ter werd van de 'Heemkundekring Bergh'. Door deze hobby werd de bibliotheek annex archief van 'Huis Bergh' zijn tweede onderkomen. Het enthousiasme dat hij ontving van gastheer Jan Herman van Heek en zijn zoon de latere 'kasteelheer' Jan Herman Alexander van Heek, speelde hierin een doorslaggevende rol.

De belangstelling voor het oudheidkundig verenigingsleven toonde Van Dalen door in de beginjaren van de Historische Kring Westervoort trouw naar de bijeenkomsten te gaan. In die tijd behoorde hij ook tot de mede-oprichters van de in Millingen gevestigde Heemkundekring 'De Duffelt'.

Tussen zijn eerste boek 'Nederlandse historie in en om de Liemers' (Didam 1939) en zijn laatste werk '1000 Jaar Gendringen' (Nijmegen 1983) liggen ruim 40 jaar, waarin een lange reeks van bijna zestig kleine artikelen en brochures verschenen naast tien lokaal-regionaal gesitueerde uitgaven. In zijn nalatenschap bevinden zich nog steeds verschillende manuscripten die nooit in druk zijn verschenen, zoals het tweede deel over de 'Gelderse historie in de Liemers', waarvan het eerste deel verscheen in 1971, en het uit de periode van 'De Opstand' stammende 'Verraad van graaf Willem IV van den Bergh in 1583'.

Eén ogenblik heeft hij geprobeerd een historische roman te schrijven, waarvan enkele afleveringen als feuilleton verschenen in het weekblad De Liemers (1948 e.v.) van drukkerij Leonards in Didam. Onder het pseudoniem 'Toon van Bergen', probeerde Van Dalen met zo'n roman aan de weg te timmeren, een genre dat hem niet beviel; het was hem teveel een mix van fantasie en historie. Van Dalen voelde zich veiliger en gelukkiger bij het materiaal dat hij door speurwerk in een archief uit de vergetelheid ontrok. Als autodidact op plaatselijk en regionaal historisch terrein had Toon van Dalen de tijd mee. Er waren in het door hem beschreven gebied nog nauwelijks historische verenigingen of beoefenaars van de genealogie die zich, zoals hij, op het archiefmateriaal stortten. Anderzijds kon Van Dalen geen gebruik maken van de informatie die dergelijke instellingen soms bezitten. De werkwijze en achtergrond van Toon van Dalen vertonen veel overeenkomsten met zijn tijdgenoot, de Didamse schoolmeester en heemkundige N. Tinneveld die ook in dezelfde vijfde eeuw viste.

Als heemkundige, Van Dalen was geen wetenschapper, werkte hij weliswaar gedegen en gedreven en heeft zo een aantal publicaties nagelaten, maar veel veronderstellingen in zijn studies zijn niet of nauwelijks getoetst aan de regionale of boven-regionale historische ontwikkelingen. Hierdoor komen veel feitelijkheden nogal geïsoleerd over. Van Dalen beet zich vaak vast in lange overzichten van vele eeuwen, meestal vergezeld van een veelheid aan nogal belevende feitelijkheden op basis van vaderlandse geschiedkundige onderwerpen. Soms voorzag hij zijn tekst met citaten uit vervlogen tijden wat het

lezen er niet makkelijker op maakt en minder boeiend. Zijn onderscheidingsvermogen zorgde er voor dat hij nog wel de juiste conclusies trok, op basis van het door hem gebruikte bronnenmateriaal dat hij meestal keurig vermeldde.

De wijze waarop Van Dalen de plaatselijke en regionale oudheidkunde beoefende, maakte in 1970 indruk op de Nijmeegse oud-hoogleraar in de 'vaderlandse en algemene geschiedenis der nieuwere tijden', L.J. Rogier (1894-1974), die hem in Huis Bergh de tweede Turmac-Liemers prijs mocht

Foto: Oudheidkundige Vereniging Didam

overhandigen. Net als Van Dalen was ook Rogier een autodidact, die was begonnen als onderwijzer, hierna de M.O. akte Nederlands behaalde, maar later een wetenschappelijke carrière begon. Rogier complimenteerde hem met zijn in 1955 gepubliceerde en goed gedocumenteerde historische opstel 'De protestantisering en re-catholisering van het gebied tussen Rijn en Oude-IJssel'. Volgens hem werd (...) 'hier een volk gezien en niet de historie van een parochie of de gemeente in een aangeklede cleruslijst'. Dit onderwerp had Rogier's grote belangstelling omdat hij het Nederlandse katholicisme in de 16de en 17de eeuw had onderzocht.

Vele jaren later publiceerde Van Dalen op verzoek van het Sint-Oswaldusgilde van Zeddam het boek 'Gilden en schutterijen in de graafschap Bergh' (1971). De toenmalige bewoner van Huis Bergh, Jan van Heek, keek over de schouder mee en toonde wederom veel interesse. Vanaf dat moment kon niemand vermoeden dat hij de komende tijd nog

twee omvangrijke werken zou schrijven, namelijk het hier al eerder genoemde boek 'Bergh, Heren Land en Volk' en een over '1000 Jaar Gendringen'. In beide publicaties leverden externe auteurs overigens belangrijke bijdragen.

Toon van Dalen probeerde in zijn boeken te verduidelijken, welk deel van de vaderlandse geschiedenis hij bij voorkeur bestudeerde. Hij had zich tot taak gesteld de gewone mensen uit de Liemers in het leven van alledag te plaatsen. (...) 'Ik heb altijd de pest gehad aan het verheven volk, of het bovenvolk'. Voor mij staan de mensen in de Liemers centraal. Maar de opvatting als zou meer dan 80 procent van de hele bevolking toen op de rand van het bestaansminimum hebben geleefd, komt in wel een geheel ander perspectief te staan als hier van een relatieve armoede was uitgegaan en zou zijn vergeleken met andere Nederlandse plaatsen en regio's. In zijn publicatie 'Rondom het Tolhuys van Rijn en Waal' (1972), beschrijft Van Dalen het platteland als afgeschreven en onderontwikkeld. Een bekende van hem, J. Thoben, vroeg zich later dan ook af, 'of deze medelijdende blik van Van Dalen naar die alledaagse mensen uit vervlogen tijden vanuit onze toestand van de 20ste-eeuwse welvaart niet is overtrokken en nog wel recht doet aan de historische realiteit.' Aan het eind van het eerste decennium van de 21ste eeuw, heeft Van Dalen als heemkundige zeker enig gras voor de voeten van de plaatselijke geschiedvorsers weggemaaid, maar bood zijn erfenis ook de mogelijkheid om op het de ingeslagen weg verder te gaan, dan wel deze kritisch te beoordelen en te plaatsen in het perspectief van toen.

Tot slot

In een tijd waarin de publicatiedrift voor veel lokaal-regionale onderzoekers nog in de kinderschoenen stond kon Van Dalen, tot op zekere hoogte, rustig zijn gang gaan. In de loop der jaren was hij in het bezit gekomen van een aantal onderscheidingen. Naast de al eerder genoemde Turmac Liemersprijs (1970) werd hij in 1976 ereburger van Westervoort, een prijs waar hij bijzonder trots op was en een prijs die hem meer waard was dan een koninklijke onderscheiding, zo zei hij in een interview. In 1986, op zijn 84-ste verjaardag, werd hij nog erelid van de Heemkundekring Bergh. Daarnaast was hij ere-broeder van het Heilig Bloedgilde te Boxmeer, een uit de Middeleeuwen stammende processie en kreeg hij een carnavalsonderscheiding van De Waskupen als 'ridder in de orde van de Berghse kei'.

Informatie:

F. Warmerdam en H. Kemperman, Historische Kring Westervoort;

H. Snelders te Westervoort;

Bij de Tijd, historische rubriek Historische Kring Westervoort, diverse uitgaven (1980 en 1987);

dhr. G. Van Dalen, Rheden.

De Liemers Lantaern, div. uitgaven, drukkerij/uitgeverij Akkermans te Zevenaar

Literatuur:

(voor een bijna compleet overzicht van Van Dalen's werken, zie*)

A.G. van Dalen, *Nederlandse historie in en om de Liemers* (Didam 1939)

A.G. van Dalen, *Het kerspel Groessen door de eeuwen heen, ter gelegenheid van het veertigjarig priesterjubileum van pastoor H.J.M. Schoemaker* (Groessen 1953)

A.G. van Dalen, 'Protestantisering en recatholisering in het gebied tussen Rijn en IJssel, in: *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* 73 (1955) 1-75

A.G. van Dalen, *Gelderse historie in de Liemers* ('s-Gravenhage in 1971)

A.G. van Dalen, *Gilden en schutterijen in de graafschap Bergh. Sociale geschiedenis in een landelijke Gelderse gemeente* (Zutphen 1971)

A.G. van Dalen, *Rondom het Tolhuys aan Rijn en Waal. Uit de geschiedenis van Lobith, Tolkamer, Spijk en Herwen en Aerdt* (Zutphen 1972)

A.G. van Dalen, *Bergh, Heren Land en Volk* (Nijmegen 1979)

J.H. Roes, 'Rogier, Ludovicus Jacobus Rogier (1894-1974)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland 1* (Den Haag 1979)

A.G. van Dalen, *1000 Jaar Gendringen* (Nijmegen 1983)

W. Spann, 'In memoriam A.G. van Dalen', in: *Van toen naar nu*, nieuwsblad Heemkundekring 'De Duffelt', Kring Millingen e.o.17 (1987) nr. 4 112

J. Thoben, 'In memoriam A.G. van Dalen', in: *Gelders Oudheidkundig Contactbericht*, 115 (1987) 7

*J. Thoben, 'Toon van Dalen', in: *Old Ni-js* 13 (jaargang 6, 1988) 1-3, met een nagenoeg volledig bibliografisch overzicht van de werken van A.G. van Dalen.

J. Thoben, *Het Kerspel Beek in de Liemers* ('s-Heerenberg 1999)

Hans Lamers, 'Insula Dei. Een eeuwenoud begrip in Arnhem', in: *In vogelvlucht. Uit de geschiedenis van zo'n 100 jaar katholiek opleidingsonderwijs voor onderwijzers, onderwijzeressen en kleuterleidsters in Arnhem en Nijmegen* (Nijmegen 2004) 6-30

B. Janssen e.a. *Onder de rook van Turmac. De betekenis van de Turmac Sigarettenfabriek voor Zevenaar en de Liemers* (Doesburg 2005) 195-197

M. van Essen, *Kwekeling tussen akte en ideaal. De opleiding tot onderwijzer(es) vanaf 1800* (Amsterdam 2006)

W.H. Nijhof, *Kunst, katoen en kastelen. J.H. van Heek 1873-1957* (Zwolle 2008)

J.B. Smit, Didam